

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МОДЕЛЕЙ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС

FORMATION AND DEVELOPMENT OF MODELS OF POLITICAL LEADERSHIP IN UKRAINE: HISTORICAL DISCUSSION

Стаття присвячена науковому обґрунтуванню розвитку моделей політичного лідерства в Україні, в якій аналізується правління президентів України та їхні моделі керівництва державою на ґрунті українських перетворень. Кожен президент розглядається не тільки з боку політика, але й з психологічної точки зору. Зазначено, що кожний з українських президентів відрізняється своїми методами та формою правління. У статті досліджено моделі політичного лідерства. Аналізується впровадження в українську сферу державного управління американської та західноєвропейської моделі політичного лідерства.

Ключові слова: Державне управління, Президент України, політичне лідерство, президентське лідерство, моделі політичного лідерства, американська модель політичного лідерства, західноєвропейська модель політичного лідерства.

Стаття посвячена научному обґрунтуванню розвитку моделей політичного лідерства в Україні, в якій аналізується правління президентів України і їхні моделі керівництва державою на ґрунті українських перетворень. Кожен президент розглядається не тільки з боку політика, але й з психологічної точки зору. Зазначено, що кожний з українських президентів відрізняється своїми методами та формою правління. У статті досліджено моделі політичного лідерства. Аналізується впровадження в українську сферу державного управління американської та західноєвропейської моделі політичного лідерства.

моделі політичного лідерства. Аналізується впровадження в українську сферу державного управління американської та західноєвропейської моделі політичного лідерства.

Ключевые слова: Государственное управление, Президент Украины, политическое лидерство, президентское лидерство, модели политического лидерства, американская модель политического лидерства, западноевропейская модель политического лидерства.

The article is devoted to the scientific substantiation of the development of models of political leadership in Ukraine, which analyzes the presidency of Ukraine and their model of state leadership on the basis of Ukrainian transformations. Each president is viewed not only by politics, but also from a psychological point of view. It is noted that each of the Ukrainian presidents differs in his methods and form of government. The article is devoted to models of political leadership. The implementation of the American and Western European model of political leadership in the Ukrainian public administration sphere is analyzed.

Key words: President of Ukraine, political leadership, presidential leadership, models of political leadership, American model of political leadership, Western European model of political leadership.

УДК 351

Бурковець Д.О.

аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту
Національна академія державного управління при Президентові України

Постановка проблеми у загальному вигляді. Президентство знаходиться в центрі уваги сучасних українських подій не лише тому, що відповідно до статті 102 Конституції України Президент України є Главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [5], а й через те, що доля нашої держави залежить від правильних, послідовних та обдуманих кроків кожного політичного лідера за час його каденції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку історії та проблеми політичного лідерства зробили сучасні українські вчені: В. Андрущенко, І. Бекешкін, Д. Видрін, В. Горбатенко, В. Журавський, В. Кремень, Ю. Левенець, В. Литвин, В. Луговий, М. Михальченко, А. Пахарев, А. Романюк, Ф. Рудич, В. Солдатенко, Ю. Сурмін та багато інших.

Мета статті – теоретичне висвітлення важелів політичного лідерства, на основі яких була розбудована система державного управління незалежної України, та здійснення аналізу проблеми становлення інституту політичного лідерства в Україні на прикладі аналізу моделей політичного лідерства президентів України.

ного лідерства в Україні на прикладі аналізу моделей політичного лідерства президентів України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інститут президентства для України є відносно новим явищем, яке сформувався в умовах розбудови української незалежності. Як наслідок, українські президентські дослідження на сьогодні ще не сформувались. На сьогоднішньому етапі ми схильні розглядати кожне президентство як унікальне політичне явище. Разом з тим кожний з українських президентів відрізняється своїми методами та формою правління.

Виклад основного матеріалу. Феномен президентського лідерства досить детально досліджений в американській політичній науці. Водночас ми можемо припускати, що аналогічний напрям у державному управлінні також має перспективи. Та ще й в ході сучасних подій необхідно вивчати дії глави нашої держави, і при цьому розглядати зміну президентів як закономірний процес, який не містить у собі загрозу політичної стабільності. Американська політична наука ще як мінімум з часів від-

мого «опитування Шлезінгер» 1948 р. лояльно сприймала тезу про те, що президенти можуть бути не тільки великими політичними діячами, а й «політичними невдахами, внесок яких у розвиток країни нікчемний» [8].

Теоретичні моделі українського президентського лідерства можуть бути сформовані за результатами глибокого дослідження лідерських систем, що передбачає виявлення найбільш важливих у сутнісному відношенні аспектів президентської діяльності.

У політичній психології значний масив науковців дотримується уявлення про те, що феномен політичного лідерства являє собою процес ієрархічної взаємодії індивідуального актора з різними соціальними групами. Структура цього процесу описана М. Херманом як поєднання п'яти основних компонентів:

- постать лідера;
- характеристика соціальних груп;
- взаємовідносини між соціальними групами;
- контекст, на основі якого будуються відповідні взаємовідносини;
- виникає в результаті даних взаємодій політичної поведінки [7].

Такий підхід дозволяє оцінювати лідерський процес як складну систему, до якої залучено різноманітні види й рівні учасників політичного процесу політичних: індивіди, малі та великі групи.

В науковій літературі ми можемо зустріти декілька моделей політичного лідерства, критерієм для яких виступає територіальне розташування країн. Охарактеризуємо деякі з моделей, які вплинули на створення інституту політичного лідерства в незалежній Україні.

Американська модель, на думку Дж. Бернса, була сформована ще в епоху батьків-засновників, коли були утворені 3 моделі президентського лідерства: медісонська, джефферсонська, гамільтонська.

«Медісонська» модель президентства передбачає лідерство, яке побудоване на пошуку консенсусу між акторами і фракціями еліти, в рамках якого не робиться спроб створення стійкої більшості, забезпечується міцність президентської влади. Це – модель обмеженого правління, в якій президент грає роль «першого серед рівних» і може розглядати себе як представника інтересів тієї чи іншої соціальної меншини, яка конкурує з іншими за допомогою прописаних у Конституції механізмів (стримувань і противаг).

«Джефферсонська» модель президентства передбачає стремління лідера до побудови максимально широкої коаліції прихильників, до залучення на свою сторону впливових

акторів, до створення «команди». У цих умовах затребуваною виявляється об'єднавча риторика, актуалізується поняття патріотизму і національної місії. Зворотною стороною цього стає часткова втрата особистісного начала президентства: інкубент змушений делегувати повноваження, «ділитися владою» з впливовими прихильниками, що забезпечують йому стійке положення в боротьбі з опозиційною меншістю.

«Гамільтонська» модель заснована виключно на особистісному факторі. Дж. М. Бернс визначає її як «героїчне лідерство». По суті, мова йде про розвиток харизматичної моделі, заснованої на інтенсивному використанні президентом своїх владних повноважень, яке, зокрема, виражається в тому, що навколо лідера формується «команда» особисто відданих, повністю лояльних виконавців. У політичному сенсі таке президентство сприяє поширенню консервативних цінностей.

У формуванні концепції західноєвропейської моделі політичного лідерства вагому роль відіграли три складники: релігійна традиція, особливості культурно-історичного розвитку народу, структурний устрій суспільства і політичної системи [12, с. 16]. У західних країнах політичне лідерство, незважаючи на «дуалістичність формування і реалізації політичного процесу», носить яскраво виражений світський характер. Разом з тим особливості формування, характер і форма політичного лідерства безпосередньо залежать від моделі політичної культури, політичного устрою, аксіологічного і релігійного чинників, які існують в тій чи іншій державі. При цьому саме релігійний фактор відіграє основну роль у процесі формування політичної культури, а також, безперечно, має велике значення і для еволюції особливостей змісту західноєвропейського політичного лідерства.

Західний політичний лідер на рівні великої політики – це, перш за все, хороший організатор, управлінець, уміє сформувати групу, об'єднати її, визначити цілі, поставити перед суспільством необхідні завдання, сформулювати програму і забезпечити її успішну реалізацію. У лідера такого масштабу необхідно враховувати не тільки його особисті якості, що формують його потребу до управління і влади, а й здатність формулювати загальні для всіх політичні вимоги, наявність високих творчих якостей, а також навичок переконання і спілкування з широким колом людей [11, с. 197].

Концепція східноєвропейської моделі була сформована американськими вченими після Другої світової війни, проте тільки після

завершення Холодної війни була перейменована в тоталітарну [9, с. 153]. В основі поданої моделі стоїть тоталітарний чи авторитарний стиль управління. Тоталітарна модель є в тоталітарних і авторитарних державах, де політичний лідер може виконувати функцію легітимації політичного порядку. Вона властива таким державам з тієї причини, що обґрунтування правомірності політичного режиму не може здійснюватися в них інакше, як засобами прямого обожнювання особистості лідера. В основу поданої моделі поставлена абсолютна концентрація влади, реалізована через механізми держави, що представляє собою етатизм, тобто втручання держави в економічне і політичне життя країни, зведена у вищий ступінь.

Під час розбудови незалежної української держави у сферу державного управління відбулось впровадження американської та західноєвропейської моделі політичного лідерства, водночас збереглися пережитки тоталітарної моделі, яка була притаманна радянському суспільству.

Досліджуючи моделі політичного лідерства в історичному вимірі, доречним є аналіз кожного українського президента. Акцентування уваги на проблемах політичного лідерства у вимірі України відбувається тільки на початку 90-х рр. ХХ ст., з моментом проголошення незалежності та створенням інституту президентства. Так, першим президентом незалежної України став Л. Кравчук, унаслідок чого до нього привернута найбільша увага, як до першого політичного лідера, «батька незалежності».

Аналізуючи психологічні риси характеру першого Президента України на основі його виступів та промов, можемо охарактеризувати його як розумного, розважливого, освіченого, здібного, активного, цілеспрямованого та досвідченого політика, як комунікабельну особистість, яка має певні лідерські якості.

З його ім'ям пов'язують прийняття Акта про незалежність України, проведення референдуму 1 грудня 1991 року, перші кроки по входженню України в європейські структури, а також нерішучість та непослідовність у проведенні економічних реформ. Неефективність його дій у період економічної кризи викликала незадоволення у населення, що і стало причиною для обрання нового політичного лідера, який би виправив дану ситуацію [3].

Наступник Л. Кравчука – Л. Кучма, посівши президентський пост, не одразу взявся до вирішення проблем, які стосувалися економічної сфери, а приступив до відновлення законності.

Акцентуючи увагу на психологічних якостях другого президента України, виокрем-

люємо наступні: розумний, досвідчений, комунікабельний, амбітний політик із сильними вольовими якостями та організаторськими здібностями. Задля утримання влади Л. Кучма постійно змінював правлячу команду, прем'єр-міністрів та членів уряду [1].

Президентське політичне лідерство в часи Л. Кучми не дотримувалося основних умов ефективного лідерства, таких як здатність формувати соціальні категорії, що дають змогу протиставляти «своїх» та «чужих», здатність пов'язувати ці категорії з потребами й установками послідовників, виконувати роль «прототипу», який є втіленням запропонованої соціальної категорії [2, с. 56].

Розглядаючи В. Ющенка як наступного політичного лідера в ролі президента України, можемо зазначити, що він увійшов в історію України як перший президент-демократ та українофіл, що закликав шанувати демократичні цінності та знати свою історію [4]. Але звертаючи увагу на історичну пам'ять за часи свого президентства, В. Ющенко так і не провів докорінних реформ, і в цьому проявилася його слабкість як лідера держави.

Як зазначає О. Симоненко, прихід до влади В. Ющенка сприймається більшістю прозахідно налаштованих аналітиків і прихильників «жовтогарячої революції» як «розрив з посткомунізмом, кучмізмом, посттоталітаризмом» і перехід до демократії і ринкової економіки [6, с. 310].

Варто зауважити, що В. Ющенко став першим президентом, що вільно пішов на спілкування із журналістами, перший відкрито демонстрував своє прагнення до європейської інтеграції України, перший зрозумів, що шлях до нормалізації життя в країні має йти не через конфронтацію, а через суспільний договір [4].

Таким чином, президентство В. Ющенка є ідеальним показником типу національного лідерства, який проявлявся не лише в моральності та патріотизмі, а й в патріархальних цінностях та глибокій релігійності.

Найбільш одіозною стала постать 4-го українського президента, з ім'ям якого пов'язана проблема загострення політичної ситуації в Україні. Це – Віктор Янукович. Згідно з думкою О. Симоненка, за час свого президентства В. Янукович постійно позиціонувався як спадкоємець Л. Кучми і сприймався як послідовник політичних традицій пострадянської господарсько-управлінської еліти, основним гаслом якого було «поліпшення якості життя українських громадян уже сьогодні» [6, с. 312].

Аналіз ЗМІ дозволяє засвідчити, що на відміну від попередника, якого у ЗМІ демонстрували частим гостем у релігійних, національних

та культурних державних заходах, В. Януковича частіше ми могли побачити на зустрічах із шахтарями Донбасу, металургійних комбінатах та на заводах, тобто акцентувалась увага на східному регіоні України. Як наслідок, у державній політиці першочерговим був східний вектор.

Розглядаючи президенство В. Януковича з точки зору моделей президентського лідерства, можемо віднести його до макіавеллізму, посилаючись у цьому на факт наявності двох судимостей та використання неетичної лексики, що і є психологічними передумовами цього.

Таким чином, на прикладі В. Януковича було представлено емпіричне втілення ідеально типологічних характеристик лідера соціуму, який позиціонується як досвідчений керівник.

Останнім політичним лідером України є П. Порошенко, який приходить до влади в умовах державної та політичної кризи, яка відбулась у країні у 2014 році та триває понині. Політичну популярність нині діючий президент отримав, відмовившись від моделі поведінки партійного лідера і наближаючись до лідерів громадянського сектора [2, с. 57]. Зокрема, П. Порошенко балотувався на президентських виборах під гаслом: «Президент миру», що й об'єднувало всіх українців та дало йому перемогу на виборах.

Характеризуючи П. Порошенка з психологічної точки зору, можемо вказати, що він є консервативною людиною, до якої можна віднести приказку «сім раз відмір – один раз відріж», головний принцип якого «бачу ціль – не бачу перепон», він є політиком по амбіціях і базовій формі самореалізації, але по психології – бізнесмен. Він вважає, що з усіма про все можна домовитися на взаємовигідній основі. Доволі компромісна людина. Він жорсткий під час відстоювання тих рішень, які вже прийняті, але загалом готовий домовлятися з усіма. Він реформатор, але не радикальний. Він не та людина, яка йде на реформи заради реформ. Він буде йти на реформи в тій мірі, в якій вони не будуть суперечити в його розумінні стабільності базових конструкцій держави і суспільства.

В умовах нинішньої ситуації в країні до П. Порошенка суттєво прикута увага ЗМІ. Зокрема, преса постійно вимагає від президента відповіді на такі питання, як: «Чи зможе він впоратися з кризою в країні та вгамувати конфлікт на Донбасі; як він діє в тій чи іншій ситуації, поводить себе на зустрічах зі світовими лідерами; які робить заяви і чи виконує їх».

Висновки. Таким чином, проаналізовано враховуючі певні фактори моделей українського президентського лідерства, зокрема: правління Л. Кравчука можна охарактеризувати з точки зору змагальної моделі прийняття політичних рішень; Л. Кучма – більше був прихильником до формальної; В. Ющенко завдяки особистісним рисам характеру використовував колегіальну модель; В. Янукович під час свого правління побудував кланово-олігархічну модель державно-монополістичного капіталізму; за чотири роки свого правління П. Порошенко більш тяжіє до парламентсько-президентської моделі правління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бебик В., Трач Н. Три українські президенти (психологія політичного лідерства). URL: <http://www.viche.info/journal/396/>.
2. Воронова Т.В. Президентське та протестне політичне лідерство в Україні. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: «Філософія». Соціологія. Політологія. 2015. № 2. С. 53–59.
3. Політичний лідер як стабілізуючий фактор сучасного суспільства. Політологічний вісник: збірник наукових праць. Політологічний центр при Київському нац. ун-ті ім. Т. Шевченка. Київ: Інтас, 2009. Вип. 39. С. 290–299.
4. Штогрін І. Політичні підсумки президентства Віктора Ющенка. 2010. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/1962196.html>.
5. Про Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/president/about-president>.
6. Симоненко О. Інноваційні моделі загальнонаціонального політичного лідерства на сучасному етапі політичних трансформацій в Україні. URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_36/symonenko_innovatsiini.pdf.
7. Hermann M. Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders. *International Studies Quarterly*. V. 24. 1980.
8. Maranell G.M. The Evaluation of Presidents: An Extension of the Schlesinger poll. *Journal of American History*. Vol. 57. 1970.
9. George A Reisch. How the Cold War transformed philosophy of science: to the icy slopes of logic. 2005. P. 153–154.
10. Лукьянов В. Технология политического лидерства в тоталитарном государстве – идеологический аспект (институт лидерства в период 30-х – 40-х годов XX века. И.В. Сталин и А. Гитлер.). *Научно-технический вестник информационных технологий, механики и оптики: Политика и политические науки*. 2006. С. 375–380.
11. Устин С., Рогожина Е. Западноевропейская модель политического лидерства. *Власть*. 2012. № 10. С. 195–197.
12. Rassel B. *Power*. London, 1985. 316 p.